

II. Meşrutiyet Döneminde Dernekçiliğe Taşradan Bir Örnek: TRABZON MUHİBB-i FEN VE MARİFET GENÇLER KULÜBÜ

Melek ÖKSÜZ*

ÖZET

II. Meşrutiyet'in ilânı ile anayasal düzene geçişin sağladığı imkânlar sayesinde dernek kurma özgürlüğü elde edilmişti. Bu nedenle Meşrutiyet yıllarından itibaren çeşitli amaçlarla pek çok dernek kurulmuştur. Bu dernekler, genelde Osmanlı Devleti'nin ilerlemesine katkıda bulunmayı amaçlamışlardı. İşte bu amaca yönelik olarak Trabzon'da da 30 Kasım 1908 tarihinde, İhsan Bey'in başkanlığında fikir-eğitim-kültür derneklerinden biri olarak kabul edebileceğimiz, "*Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü*" kurulmuştur. Feyz Gazetesi'nde çıkan yazılardan ve verilen haberlerden; kulübün kuruluş amacı, Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa'nın içinde bulunduğu durum ile kulübün çalışmaları hakkında bilgi edinebilmek mümkün olmuştur. *Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü* çalışmalarını eğitim ve kültür alanında yoğunlaştırmış, yaptığı çalışmalarla Trabzon'un eğitim ve kültürel alanda ilerlemesine, halkın bilinçlenmesine ve eğitilmesine katkı sağlamaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, II. Meşrutiyet Dönemi, Feyz Gazetesi.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde tarikat ve esnaf cemiyetleri gibi geleneksel topluluklar yanında, batı tipi dernek türü, ancak 19. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Tanzimat döneminde dernek kurma hakkı kanunî bir dayanağı olmasa bile "*örfi*" olarak izne bağlanmıştı. 1876 Anayasası'nda da dernekler için yi-

---

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON.

ne kanunî bir temel yer almamıştı⁷⁷. Bu konuda II. Meşrutiyet'in ilânı ile önemli gelişmeler olmuştur.

Fikirlerin örgütlenme serbestisi ve imkânı bulabilmesiyle 1908'den itibaren ülkenin dört bir yanında cemiyetler ve kulüpler kurulmaya başlanmıştır. Ancak bu derneklerin meşruiyet kazanması 16 Ağustos 1909 tarihli “*Cemiyetler Kanunu*” ile olmuştur. 21 Ağustos 1909 tarihinde Kanun-ı Esasi'ye eklenen 120. madde ile dernek kurma hak ve özgürlüğü, anayasal güvence altına alınmıştır. Bu madde ile “*Osmanlıların hakk-ı içtimaa mâlik oldukları*” belirtilerek dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvenceye kavuşmuştur⁷⁸. Nitekim II. Meşrutiyet'in hazırlanışında, yasak ve baskılara rağmen toplanma ve dernekleşme eylemleri önemli rol oynamıştı. 1909 yılında Anayasa'da yapılan değişiklik bu faaliyetleri hukukileştirmekle birlikte, Meşrutiyet'i ve onu hazırlayan olayları da doğal sonuçlarına ulaştırmış oluyordu⁷⁹.

Cemiyetler Kanunu'na göre, dernek kurmak için önceden izin almak gerekmiyordu. Ancak, gizli cemiyet kurmak yasaktı. İdare merkezi İstanbul'da ise Dahiliye Nezareti'ne, taşrada ise yörenin en büyük mülkî amirine; cemiyetin unvanını, amacını, idare merkezini, yöneticilerin isim, meslek ve ikametgâhlarını içeren bir beyanname verilecek; karşılığında bir ilmühaber alınacaktı. Ayrıca beyannameye, tüzükten cemiyetin resmi mührüyle tasdik edilmiş iki nüsha eklenecekti. Herhangi bir cemiyete üye olabilmek için yirmi yaş sınırı konmuştu. Cemiyetin merkezinde iki kişiden aşağı olmamak üzere bir idare heyeti bulunacaktı. Bu heyetler, cemiyet üyelerinin kimliklerini ve üye kayıt tarihlerini; idare heyeti karar, yazışma ve tebligatını; cemiyete ait gelir ve giderleri kayda geçireceklerdi. Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği sınırlamaların ana hedefi, Osmanlılığı yani “*İttihad-ı Anasır*”ı korumaktı. O nedenle, “*kavmiyetçi ve infiradçı*” dernekler yasaklanmıştı⁸⁰.

Meşrutiyet yıllarında kurulan cemiyetler, amaçlarına göre; siyasi, fikir-

⁷⁷ Hüseyin Hatemi, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri'nde Derneklerin Gelişimi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1985, s.198-204.

⁷⁸ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1985, s.205-206; Temel hak ve hürriyetler ile ilgili olan 1909 Anayasa değişiklikleri için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*, İstanbul, 1952, s.163; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş-Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, 2005, s.70; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, 1999, s.196-197.

⁷⁹ Tanör, 1909'da yapılan değişikliklerle birlikte 1876'da yapılanlar birleştirildiğinde II. Meşrutiyet'in temel hak ve özgürlükler açısından doyurucu bir içerik sunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Tanör, *a.g.e.*, s.196-197.

⁸⁰ Toprak, *a.g.m.*, s.206-207.

eğitim-kültür, iktisadî-meslekî, hayır-yardım, kadın, gençlik, dinsel ve etnik-ayrımcı dernekler olarak sınıflandırılmıştır⁸¹. Bu fikir-eğitim-kültür derneklerinden biri de Trabzon'da kurulmuş olan “*Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü*”dür.

Kulübün Kuruluş Amacı

II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine anayasal düzene geçişin sağladığı imkânlar, özellikle dernek kurma özgürlüğü, kısa sürede meyvelerini vermiş; ülke genelinde olduğu gibi Trabzon'da da çeşitli dernekler kurulurken siyasal yaşam da canlanmıştı⁸². Ayrıca gelen hürriyet ortamıyla birlikte isteklerin elde edilebilmesi için çeşitli eylemler yapılmıştı. Hükümet alacaklılarının devlet dairelerini basması, istenmeyen görevlilerin vilayet dışına çıkarılması, Trabzon İdadisi'nde boykot yapılması, tütün üreticilerinin eylemleri buna birer örnektir⁸³.

Bu olumsuzluklara rağmen, II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte gerek halk gerekse gençlik, huzur, güvenlik, hatta özgürlük konularında bir takım beklentiler içerisindeydi. Onlara göre toplumdaki bütün sancılar dinecek, iktisaden başlayan gelişmeyle birlikte devlet eski güç ve görkemine ulaşacaktı⁸⁴. Bu amaca hizmet noktasında Trabzon'da da 30 Kasım 1908 tarihinde İhsan Bey'in başkanlığını yaptığı “*Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü*” kurulmuştur⁸⁵. Aynı yıllarda Trabzon'da başka cemiyetler de faaliyet

⁸¹ Toprak, *a.g.m.*, s.207; Ayrıca bkz. Toprak, “II.Meşrutiyet Dönemi'nde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, 1985, s.531-536.

⁸² II. Meşrutiyet'in ilân süreci, yarattığı yankılar ve siyasal-toplumsal niteliği hakkında bir çalışma için bkz. Kudret Emiroğlu, *Anadolu'da Devrim Günleri*, Ankara, 1999; Ayrıca bkz. Emiroğlu, “Trabzon'da Jön Türkler”, *Trabzon*, Ankara, 1989, Sayı: 3, s.55-64.

⁸³ Emiroğlu, *a.g.e.*, s.47, 201-204; Emiroğlu, “1908'de Trabzon Lisesi'nde Boykot”, *Trabzon*, Ankara, 1990, Sayı: 4, s. 36-38; Emiroğlu, “Trabzon'da II. Meşrutiyet'te Tütün Rejisi'yle Mücadele”, *Trabzon*, Ankara, 1993, Sayı: 7, s. 34-46.

⁸⁴ Yücel Aktar, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Gençlik”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, 1985, s.520.

⁸⁵ Bu haber, Trabzon'da Meşrutiyet'in ilânından sonra yayımlanmaya başlanan ilk gazetelerden Eyüboğlu Osman Nuri'nin sahibi olduğu Feyz Gazetesi'nin 1 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihli sayısında “*Münevver fikirli gençlerimizin himmetleriyle teessüs eden “Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü”nün resmi küşâdı dünkü pazartesi günü parlak bir surette icrâ edilmiş ve müzika-i latif havaları arasında kulüp reisi İhsan Bey ve heyet azasından Baki Efendi'yle Ermeni Merhası (?) Efendi taraflarından birer nutk-ı müessir irad olunmuş, hazirûn tarafından sürekli ve medîd alkışlara mazhar olmuşdur.*” şeklinde bildirilmiştir. *Feyz*, No: 33, 1 Kanûn-ı Evvel 1908; Ayrıca 4 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihli Feyz Gazetesi'nde İhsan Bey'in, kulübün resmi açılışında okuduğu nutkun bir sureti yayımlanmış ve bu nutkun altında da 17 Teşrin-i Sâni 324 Rumi tarihi verilmiştir (Miladî: 30 Kasım 1908). Bu tarihin, kulübün kuruluş günü olması bize göre yüksek bir ihtimaldir. *Feyz*, No: 34, 4 Kanûn-ı Evvel 1908.

göstermekte idi⁸⁶.

Kulübün kuruluş amacı, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuzluğu ve Avrupa karşısında geri kalmışlığını gidermek, gelişmiş devletler arasında Osmanlı'ya saygın bir yer edindirmek olarak ifade edilmektedir. Bu durum, Feyz Gazetesi'nde 15 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihinde Salih imzasıyla yazılan yazıda şu şekilde ifade edilmiştir: "... *Gençlerimiz, münevver fikirli kardaşlarımız bu belaları def etmek, uğursuzluğumuzu gidermek, bize anasır-ı medeniyeye arasında yer kazandırmak, kıymet verdirmek için düşündüler, taşındılar. Hakaik-i fenniyyeyi bize anlatmaya, kavga-i hayatın Avrupa'daki usulünü bize tanıttırmaya, bunun için de gençlere mahsus bir kulüp açmaya karar verdiler*"⁸⁷.

İhsan Bey'in, Feyz Gazetesi'nde yayımlanan, açılışa okuduğu nutkunda, ilerleme yolunda ihtiyaç olan kuvveti sağlayacak olan ilim ve marifete ulaşmak için, okullardan ve medreselerden başka, bu tür kulüplerin; özellikle medeni rüştin ispat edildiği eğitim alanında bazı kanunların çıkarılmasından sonra kurulduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, İhsan Bey kulübün, eğitimde birlik ve bütünlüğün göstergesi olarak ortaya çıktığını, amacın ise, ülkedeki farklı milletlerden kişiler arasında farklılıklarda bile bir uygunluk ve bir birlik oluşturmak, daha da önemlisi kuvvet birliği meydana getirmek olduğunu belirtip, bu amaçla "*kültür yurdu*" olarak nitelendirdiği *Muhibb-i Fen ve Marifet Klübü*'nün fiiliyata geçtiğini ifade etmekteydi⁸⁸.

Görüldüğü üzere kulübün kuruluş amaçları arasında, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel geri kalmışlığı ortadan kaldırmak noktasında bir nebze olsun fayda sağlama düşüncesi seslendirilirken, bunu başarmanın özellikle ve öncelikle milleti eğitmekten geçtiği vurgulanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir husus da o gü-

⁸⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kongresinde alınan kararlardan biri; maarif, ticaret, sanat, ziraat ve diğer alanlarda ilerleme ve gelişmenin sağlanması için valilerin görevlendirilmesi ve bilgilendirilmesi idi (*Feyz*, No:32, 27 Teşrin-i Sâni 1908). Nitekim alınan bu kararlar doğrultusunda yapılan çalışmalar Trabzon'da çeşitli cemiyetlerin kurulmasında etkili olmuştur. Keza bu tarihlerde Trabzon'da; "Terakki-i Maarif ve Himaye-i Etfal Cemiyeti", "Osmanlı Kulübü", (*Feyz*, No: 24, 25 Teşrin-i Evvel 1908); Tirebolu'da da "Tirebolu Terakkiperveran Kulübü", (*Feyz*, No: 55, 16 Şubat 1909) gibi cemiyetler faaliyet göstermekteydi. Sonraki yıllarda da cemiyetlerin çeşitlendiği tespit edilmiştir. Örneğin, 1912 yılında Balkan gönüllülerine sağlık yardımı yapmak amacıyla kurulan "*Trabzon Gönüllüleri Muavenet-i Sıhhiye Cemiyeti*" bu çeşitliliğe bir örnektir. Bkz. Veysel Usta, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Trabzon'da Sağlık", *Anadolu'nun İlk Tıp Gazetelerinden Hekim*, Yeni Harflere Aktaran: Mustafa Çulfaz, Trabzon, 2007, s. XXXII.

⁸⁷ *Feyz*, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁸⁸ *Feyz*, No:34, 4 Kanûn-ı Evvel 1908.

nün şartlarında benimsenen “*Türkleri ulus halinde toplayarak, bu yoldan devleti kurtarmak*” ilkesinin de bu tür oluşumların meydana gelmesinde etkili olduğudur.

Kulübün Osmanlı Devleti’nin İçinde Bulunduğu Duruma

Bakış Açısı

Kulübün kuruluş amacı ifade edilirken, Osmanlı’nın içinde bulunduğu durumun olumsuzlukları özellikle öne çıkarılmaya çalışılmıştı. Bu nedenle, kulübün bu noktadaki görüşlerinin ve çözüm önerilerinin Feyz Gazetesindeki yansımalarına bakmak yerinde olacaktır:

Feyz’in 15 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihli nüshasında Salih imzasıyla çıkan yazıda, Osmanlıların, 32 senelik acı tecrübelerinden, kalplerde ve fikirlerde açılan elim yaralardan sonra hakiki ilim ve fenden, fazilet ve kemâlden uzaklaşmışlığının anlaşıldığı ifade ediliyor ve insanın noksanını bilmesinin önemli bir irfan olduğu ilave ediliyor. Fennin ve fen yolunda çalışanların insanlığa hizmetlerinin insanda çalışma isteği uyandırdığı, hatta insanda hayatını çalışmaya adanmak gerektiği fikrini geliştirdiği vurgulanmaktadır. Yazı, gelişmek için, ilerlemek için kesinlikle fennin önemli olduğunu anlatarak devam etmekteydi⁸⁹.

26 Kanûn-ı Sâni 1909 tarihinde Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi’nden Vasfî’nin⁹⁰ “*Muhibb-i Fen ve Marifet Gençlere*” başlıklı, fenni ve felsefi yazısında da fen ve marifetin önemine vurgu yapılmaktadır. İnsanlık aleminde meydana gelen maişet kavgasında alt olmamak için fen ve marifet silahı ile donanmak, onunla galibiyeti temine çalışmak ve asıl başarıyı o yolda aramak gerektiğinin pek zaruri olduğu verilen örneklerle uzun uzun anlatılmaktadır. Ticaret, sanat ve ziraat alanındaki rekabette başarının öncüleri ile hayat mücadelesindeki galibiyeti temin edenlerin yalnızca “fen ve marifet sahipleri” olduğu önemle belirtilmektedir. Buna örnek olarak da özellikle İngilizler ve sonra da Almanlar gösterilmektedir. İngilizlerin fen ve marifet sayesinde memleketlerinin doğal kaynaklarından istifade ile ticarette, sanayide ve ziraatta galibiyeti temin ederek refah içinde yaşadıkları, bir ada devleti olmasına rağmen 400 milyon nüfusa hükmettikleri; Almanların da İngiliz ve Fransızlardan sonra atağa geçip insanlık aleminde mühim bir rol oynadıkları ilave edilmektedir. Yazının sonunda Vasfî Efendi, fen ve marifetin önemini kendi cümleleriyle şu şekilde vurgulamaktaydı: “*Adl-i*

⁸⁹ Feyz, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹⁰ Yazarın ismi “E. Vasfî” olarak verilmiştir. Yazarın ön adını tespit edemediğimiz için sadece Vasfî’yi kullandık.

hak, kuvvet ve kudrete istinâd eder. Beyne'd-Düvel hakkaniyet ve adalet kelimeleri hep bir kuru lâfdan ibarettir. Bir kavimde kuvvet ve kudret olmayınca hakkını müdafaa edemez. Vicdanların teslim ettiği hukuk-ı sarîha ayak altına alınır. Heyhat ! Elbet müdafaa edilemeyen hak da gâib olur. Hülasa hak kuvvete, kuvvet de fen ve marifete müsteniddir. Fen ve marifet istinadgâhı elde edilemezse temîn-i bekâ ve mevcudiyet gayr-i mümkündür. Şu halde, cidal-i hayat yahud beka-yı mevcudiyet muharebesinde erbab-ı galibiyet ancak fen ve marifettir”⁹¹.

Kulüp başkanı İhsan Bey, Feyz’de yayımlanan açılış nutkunda, bir milletin gücünün, ilim ve irfan seviyesi ile paralellik arz ettiğini belirtip, asırlarca geniş coğrafyalara hükmetmiş, küçük bir aşiretten imparatorluk haline gelmiş Osmanlı’nın çok parlak dönemler geçirdiğine ve bunların yeniden ortaya çıkarılması gerektiğine özel vurgu yapmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin ilerleme alanında artık durakladığını ifade ederken bunun sebebinin de : “... zekâ-yı millînin şu’leli inkişâfı söndürülerek o îmar ve umrân için hâhişker olan kullar musare’at-ı hevaiyye ile oyalandırılarak...” şeklinde yorumlamaktaydı. İhsan Bey, bu olumsuzlukların sonucu olarak istibdad devrinin ortaya çıktığını, bu devirde iktidar sahiplerinden ilim adamlarına kadar çok kişinin hırpalandığını özellikle de marifetli kişilerin bu dönemde hor görüldüğünü ve böylece şanlı ve şerefli geçmişimizin sonrasının istibdad vahşeti olduğunu ifade etmiştir⁹².

İhsan Bey’e göre mevcut durumun sebebi cehalettir. Milleti bu cehaletten kurtaracak şey ise o milletin kuvvetidir. Kuvvetlenmek için de bilmek, daima bilmek ilkesini benimsemek gerekmektedir. Kuvvetten kastın da “ilim ve marifet kuvveti” olduğunu belirtmiştir. Kuvvetlenmek için birleşmeye ihtiyaç olduğuna, yalnız bu birleşmenin sözde veya yazıda değil, fiiliyatta olması gerektiğine vurgu yapmış, bu amaca hizmet etmek için bu kulübü kurduklarını ifade etmiştir⁹³.

Kulübün Avrupa Medeniyeti’ne Dair Düşünceleri

Osmanlı Devleti’nin 20. yüzyılın başlarında Avrupa karşısında geri kaldığı açıktır. Nitekim kulübün en önemli amaçlarından birinin Osmanlı Devleti’ne, gelişmiş Avrupalı devletler arasında yer edindirmek olduğu özellikle belirtilmiştir. Dolayısıyla kulüp ile ilgili Feyz Gazetesi’nde çıkan yazılarda Avrupa ve Avrupa’nın içinde bulunduğu durum idealize edilerek

⁹¹ Feyz, No: 49, 26 Kanûn-ı Sani, 1909.

⁹² Feyz, No:34, 4 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹³ Feyz, No:34, 4 Kanûn-ı Evvel 1908.

anlatılmıştır.

Feyz'in 15 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihli nüshasında Salih imzasıyla yazılan yazıda, "...Biz henüz Avrupa irfanının acemisi daha doğrusu ecnebişi olduğumuz için kulübümüzde, kulübümüze devam edecek olan gençlerimizde onlarınki gibi parlak, parlak olmakla da alimâne, vakıfâne münakaşalar, mübâhaseler göremeyeceğiz. Fakat görmeye çalışacağız. Onların derecesine yetişmek ilk düşüncemiz olduğu halde çalışacağız."⁹⁴ şeklinde henüz Avrupa ile aynı düzeyde olunmadığı, fakat bunun gerçekleştirilmek istendiği, bunun için de gayret sarf edileceği ifade edilmiştir.

Feyz'in bir başka sayısında yazılan bir yazıda da, Avrupalıların ulaştıkları noktaya çalışarak, didinerek geldikleri; çok gayretli oldukları, buna rağmen mevcut durumları ve geldikleri nokta ile yetinmeyip daha fazla ilerleme isteğinde oldukları, daha da önemlisi onların, mutluluğu çalışmakta buldukları ifade edilmekteydi⁹⁵.

Avrupalıların çalışmaya ve ilerlemeye verdikleri önem ile ilgili olarak yazının akışı şöyle idi: "... arzularını elde etmedikçe, hülâsa aradıklarını bulmadıkça uyumuyorlar, bazen hayatlarını fedâ etmeğe kadar varıyorlar. İstediklerine nâil, tabiata hakim olmaları için ölmeği, evet hakikat yolunda ölmeği kendilerince bir şeref, kıymeti takdir olunmaz, olunamaz derecede büyük, pek büyük bir şeref addediyorlar, etmekle de iftihar ediyorlar"⁹⁶.

Yazının devamında Avrupalıların çalışmaya olan bu tutkuları İngiltere'de fen bilimlerinin en tanınmışlarından olan Lösak adlı bir alimin cesurane çalışması örneğiyle anlatılmaktadır. Lösak'ın, araştırma ve incelemeleri sırasında sekiz bin metre yükseğe kadar çıktığı, hatta arkadaşının ölümüne bizzat şahit olduğu halde korkuya kapılmayarak, aksine daha da cesaretlenerek biraz daha yükseğe tırmandığı ve araştırmalarını ilerletmek ve genişletmek gayretinde olduğu teşvik edici tarzda anlatılmaktadır⁹⁷. Bu yaşanmış hadise Türkler tarafından belki çok maceraperest bir olay olarak değerlendirilecektir. Ancak araştırmaya ve öğrenmeye meraklı olan ve ortaya birtakım çalışmalar koymak gayesiyle uğraşan Avrupa insanı için bu durumun çok doğal bir olay olduğu ifade edilmektedir. İşte bundan dolayı, Avrupa'nın bulunduğu seviyeye, medeniyete ulaştığı belirtilmektedir⁹⁸.

⁹⁴ Feyz, No:37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹⁵ Feyz, No:36, 11 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹⁶ Feyz, No:36, 11 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹⁷ Feyz, No:36, 11 Kanûn-ı Evvel 1908.

⁹⁸ Feyz, No:36, 11 Kanûn-ı Evvel 1908.

Dil Konusuna Bakışı

Feyz Gazetesi'nde kulüp ile ilgili yazılan yazılarda üzerinde durulan konulardan biri de dil konusudur. 15 Kanûn-ı Evvel 1908 tarihli Feyz Gazetesi'nde Salih Efendi, kulüpte Fransızca, Rumca ve Ermenice derslerinin verildiğini bildirerek, kulübün bu noktadaki amacını da biraz sorgulayarak konu hakkında kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Salih Efendi, Rumca ve Ermenice'ye göre Fransızca'nın daha önemli olduğunu, ancak en az Fransızca kadar önemli bir başka dilin de var olduğunu şu sözleriyle belirtmekteydi: *“Kulübdede Fransızca, Rumca, Ermenice'nin tadrîsi muvafıktır demişdik. Hatta Fransızca'yı ayırarak derece-i lüzûmunu başka suretle de te'kid etmişdik. Lâkin ben diyorum, teslim ediyorum ki Rumca, Ermenice'den ziyâde bize Fransızca kadar lüzumu olan bir lisan var. Bir lisan-ı garbî'l-beyân var. O da İngilizce'dir”*⁹⁹.

Gazetede yazıda, Kulüp yöneticilerinden Salih Efendi, Rumca ve Ermenicenin lüzumunu özellikle Osmanlı'nın iç siyaseti açısından değerlendiriyor ve bunun da iki sebebinin olabileceğini vurguluyordu: Birincisi, Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum ve Ermenilerle Osmanlılık kimliğinde bütünleşmek, ikincisi de onların irfan seviyelerine aşına olup onlarla kaynaşmak. Yazıda, o günün şartlarında Osmanlı'nın dahili siyasetinin bunu gerektirdiği, herkesin de tasdik edeceği üzere bu düşüncede haklılık payı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca nasıl ki, onlar Osmanlı'nın dilini öğrenmeye çalışmışlar ve hâlâ da çabalıyorsa bu noktada onların dilinin de öğrenilmesinin gerekliliği ifade ediliyor, bu açıdan bakıldığında bu dilleri öğrenmenin lüzûmu kabul ediliyor. Fakat Salih Efendi tarafından sorgulanan bu gerekliliğin derecesidir. Çünkü bu ihtiyaç eğer ülkedeki gayr-i müslim vatandaşların gelenek ve göreneklerini, dolayısıyla onları anlamak içinse o zaman İngilizceye göre daha az gereklilik arz etmektedir. Çünkü bu işlevi Türkçenin de pekâlâ yapabileceği ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Yazının devamında Salih Efendi, Rumca hakkındaki görüşlerini belirttikten sonra, İngilizce öğreniminin gerekliliğini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Gerçi Rum lisâni hoşdur. Elenika dedikleri ki, Yanyalıların isti'mâl ettikleri tarz-ı latîf-i beyândır. Adeta ruhu okşar, pek ruhnevazdır. Fakat biz hoşluktan, lisandaki ahenkten ziyade sahiplerinin fazl ve irfanına, fennen, ilmen derece-i tekâmülüne hele sahâ-i siyâsiyyât-ı düveldeki mevkiine bakacağız, bakmağa mecburuz. Evet itiraf ederiz ki Rumlar'da, Rumca tekellüm eden*

⁹⁹ Feyz, No:37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

¹⁰⁰ Feyz, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908

hikemâ-yı Yunaniyye'de parlak zekâlara, müstesnâ fitratlara tesâdüf edilir. Memleketleri türlü türlü bedi'alara hele tarih nokta-i nazarından pek kıymetli âsâra cilvegâh olduğuna kanaat hasıl edilir. Dolayısıyla da tarihte, tarihi umumideki şanlı mevkilerine parlak sahifelerine gıpta olunur. Ama düşünülecek insaf ile düşünülecek olursa asrımızın asrımızda yaşamakta olan akvâmın en müterakkisi en medenîsi olan İngilizler onları kat kat geçmişler. Eski nazariyelerini de büsbütün değiştirmişlerdir. Fazl ve kemâlce, ilim ve irfanca hülâsa her türlü tekamülce onlara gâlip gelmişlerdir”¹⁰¹.

Yazının sonunda, bir milletin hayat mücadelesi içerisinde insanlık görevini yerine getirebilmesi için o medeniyetin en gelişmiş devletlerinin dilini öğrenmesi gerektiği ifade edilerek ticaretimiz, sanayimiz özellikle de politika açısından mevkiimiz ve vaziyetimiz sebebiyle Fransızca, İngilizce ve Almanca öğrenmeye ihtiyacımız olduğu ve bu ihtiyacın ilerleme ve gelişmeye yaklaştıkça arttığı belirtilmektedir. Keza Fransızların bu gereği, herkesten önce görüp anladıkları o nedenle de Almanca, özellikle de İngilizce öğrenmede çok ileri gittikleri ve liselerde, üniversitelerde bu dillerin artık kabul gördüğü ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere, Feyz Gazetesi'nde yazılan yazıda, Kulüpçe verilen Fransızca derslerinin isabetli olduğu, Ermenice ve Rumcanın öğrenilmesinin ise Ermeni ve Rum vatandaşlarla diyalogu gerçekleştirme, birlik ve beraberliği sağlama açısından faydalı olacağı belirtilmiştir. Bunların dışında batı dillerini öğrenmenin devleti, milleti ileriye götürmek, gelişmiş devletler seviyesine ulaştırmak için gerekli olduğu, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın gelişme çizgisini yakaladıkları ifade edilmekte; bu nedenle dillerinin öğrenilmesinin, ülkenin gelişip ilerlemesi için daha faydalı olacağı görüşünün altı çizilmektedir. Burada özellikle İngilizcenin rağbet gören diller arasında öne çıkartıldığı ve gençleri İngilizceye yöneltmek amacı dikkat çekiyor.

Kulübün Çalışmaları

Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü, o günün koşullarında belirledikleri hedefler doğrultusunda eğitim ve kültür alanında önemli işler yapmaya çalışmıştır.

İhsan Bey açılış toplantısında okuduğu nutkunda, kulüp olarak neler yapacaklarını şu şekilde ifade etmiştir: “ ... *nâçizâne bu Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Klübünü hissiz fiile çıkardık. Şimdilik bütün noksan içindeyiz, ancak büyüklerimiz erbab-ı himmet ve hamiyetimizin mazhar-ı*

¹⁰¹ Feyz, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

muâvini oldukça – ki buna cidden muhtâcız – yavaş yavaş eksiklerimizi ikmâl ve her günkü mesâimizden intihâz edebileceğimiz dakikalarla şimdiye kadar adilâne geçen gecelerimizi burada fâidelendirmeye gayret edeceğiz. Bir taraftan sâkâtâne mütâla'aya bir taraftan mümkün olduğu kadar beynimizde dersler tertibiyle ve umumî konferanslarla terakkiyât-ı fikriyyeye çalışacağız. Onun için meftun-ı me'âlî olan genç vatandaşlarımız bilâ-tefrik cins ve mezheb bütün bu evlâd-ı vatan bî-muhâbâ cemiyetimize iştirak edebilirler. Şimdilik en büyük kuvvetimiz sebât ve gayretimiz ve hüsn-i niyetimizdir. Maksadımız sırf ilmî ve binâenaleyh ulvîdir"¹⁰².

Yukarıdaki ifadelerde dikkati çeken en önemli husus, Kulübün ırk ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açık olduğunun belirtilmesidir. Bu bağlamda kulübe katılanların farklı dinlerde ve fikirlerde olması bir olumsuzluk olarak görülüyor, aksine fikirlerin farklılığından dahi faydalanılabileceği ifade ediliyor.

Kulüp, kurulduktan sonra hızlı bir şekilde çalışmalara başlamıştır. 3-4 ay gibi kısa bir zaman içinde kulübe katılan gençlerin fikirlerinde ve ufuklarında önemli değişiklikler olduğu belirtilmiştir. Kulüp üyelerinin birbirleriyle karşılıklı fikir teatisinde bulunarak bazen aynı noktada buluşarak, bazen de farklı fikirlerle münakaşa ederek doğruyu bulmaya çalışmaları arzulanmıştır. Gençliğin, içinde bulunduğu ortamın olumsuzluklarına ve Avrupa karşısındaki geri kalmışlığa rağmen istekli olduğu, gelişmiş devletlerin seviyesine ulaşmak için gayret içerisinde olduğu söylenmiştir. Bu şekilde hedefe daha çok yaklaşılabileceği ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nin de medeniyete olan yatkınlığını, kabiliyetini bütün aleme ve özellikle de belli bir seviyeye gelmiş olan Avrupa'ya ispat edebileceği ümidi üzerinde durulmuştur.¹⁰³

Kulübün yaptığı faaliyetler kapsamında; kulüpte gece verilen derslerin fen ve sosyal açıdan önemli olduğu anlaşılıyor. Bunların yanında musiki derslerinin Kulübün ilerlemesine vesile olacağı düşünülmüş, ayrıca Fransızca, Ermenice ve Rumcanın öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁰⁴

25 Teşrîn-i Evvel 1908 tarihli Feyz Gazetesi'nde, *Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü* tarafından birkaç gece evvel "*Mesâib-i İstibdad*" (İstibdadın Musibetleri) adlı bir tiyatro oyununun sahnelendiği haberi verilmektedir. Haberin devamında, "*Vatanımız gençlerinin bu ilk muvaffakiyettir. Tiyatronun bir sahne-i edeb, bir temaşa-yı ibret olduğunu efkâr-ı umûmiye işte böylece anlayacaktır. Gençlerimizi bu muvaffakiyetlerinden dolayı*

¹⁰² Feyz, No: 34, 4 Kanûn-ı Evvel 1908.

¹⁰³ Feyz, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

¹⁰⁴ Feyz, No: 37, 15 Kanûn-ı Evvel 1908.

tebrik ederiz” ifadeleri yer almıştır. Ayrıca, bu tiyatrodan 5 bin kuruş gelir elde edildiği, bunun bir miktarı masraflara, bir miktarı da o dönemde yangın felâketinde zarar gören bazı dükkânlar için ayrıldıktan sonra geri kalan 2 bin kuruşun da kulübe kaldığı bildirilmiştir¹⁰⁵.

Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü’nün, şubesi olduğunu düşündüğümüz “*Muhibb-i Marifet Gençler Kulübü*”nün Giresun’da yukarıda ifade edilen amaçlara hizmet etmeye çalıştığı Feyz Gazetesi’nin 2 Teşrîn-i Evvel 1908 tarihli sayısından anlaşılmaktadır. Gazetede yazıda, adı geçen “*Muhibb-i Marifet Gençler Kulübü*”nün, istibdâd devrinin izlerini silmek ve olumsuzluklarından kurtulmak için; hiç olmazsa günün 4-5 saatini tehzîb-i ahlâka (ahlâkî düzeltme) ve terğîb-i maârife (eğitime heveslendirme) hizmet etmek amacıyla Ramazan’dan sonra bir mütala’ahâne açmak düşüncesinde oldukları ifade ediliyor. Bu teşebbüs fiiliyata geçirilene kadar Ramazan gecelerini boş işlerle geçirmemek için Çınarlar Camii yanında, birçok faydalı kitaplar, günlük ve haftalık sayısız gazeteler bulundurmak şartıyla açılmış olan Hürriyet Kiraathanesi’ne devam edilmesi üyelerden rica edilmekteydi¹⁰⁶.

Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü’nün çalışmaları sırasında Trabzon’un ilim camiasından önemli kişilerden de faydalandığı tespit edilmiştir. Nitekim 26 Kanûn-ı Sani 1909 tarihli Feyz Gazetesi’nde kulüp ile ilgili olarak verilen haberde, Trabzon’un tanınmış kişilerinden Hacı İbrahim Cudi ve Hafız Mesud Efendiler tarafından haftada birer defa olmak üzere Kulüpte edebî, ahlâkî, dinî ve ilmî konularda gece sohbetleri yapıldığı yer almıştır. Bu arada, kulüpte önceden beri verilmekte olan derslerde de ilerleme kaydedildiği ayrıca belirtilmiştir. Öte yandan, kulübün alt katının düzenlenip döşendiği ve kulüp yöneticilerinden İsmail Hakkı Bey tarafından nota ile musiki derslerine başlandığı ve bu derslere büyük bir istekle, hevesle devam edildiği notu sanat adına dikkat çekicidir. Yazının hemen devamında da, gençlerin fikir ve bilgi dağarcıklarını geliştirme yolunda büyük beceri ve

¹⁰⁵ Feyz, No: 24, 25 Teşrîni- Evvel 1908; Bu dönemde kurulan dernekler bünyesinde yapılan çalışmalar daha sonraki dönemlere ışık tutmuş, yol gösterici olmuş ve insanları yeni oluşumlar meydana getirmek için cesaretlendirmiştir. Hekim Gazetesi’nin 15 Şubat 1325 (H) tarihli haberinde; Orta Hisar’da Bahçeli Kahve dahilinde “Terbiye-i Bedeniye Talimhanesi” adı ile bir mekteb-i sıhhiye açan Hafız Efendi ile mektebin muallimi Mehmet Said Efendi tebrik edilip, başarılarının devamının dilendiği bildirilmektedir (*Hekim*, 15 Şubat 1325, No: 4, s. 33). Konuyla ilgili bir diğer örnek, Dahiliye Yüzbaşısı ve Mahalli Askeri Rüşdiye Mektebi Müdür Vekili Mehmed Said Efendi’nin Trabzon’da “Terbiye-i Bedeniye” adlı bir jimnastik salonu açmasıdır. Kendisi, bu hizmetinden dolayı hükümet tarafından 1328 (H) yılında bir madalya ile taltif edilmiştir. (*BOA, DH-İ UM*. Dosya No: 95, Gömlek No: 17).

¹⁰⁶ Feyz, No: 17, 2 Teşrîn-i Evvel 1908.

aşk ile çalışan, hizmet eden büyüklerin katkıları takdir edilmekte ve zamanın ihtiyaçlarına göre seçilen derslerin tatbiki ile sürekli ilerlemenin mümkün olduğunun altı çizilmektedir¹⁰⁷.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilânı ile anayasal düzene geçişin sağladığı imkânlar, özellikle dernek kurma özgürlüğü, kısa sürede meyvelerini vermiş ve ülkenin dört bir yanında birçok dernek ve cemiyet kurulmuştur. Kurulan bu derneklerden biri de 30 Kasım 1908 tarihinde Trabzon'da kurulan "Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü"dür. Ülke sorunlarının çözümüne ışık tutmada sorumlulukları olduğunun bilincinde olan Trabzonlu gönüllüler bu Kulüp bünyesinde toplanmışlardır. O dönemde Trabzon'un ilim camiasında tanınmış kişilerin de katkılarıyla burada gençlere dersler verilmiş, ilmi toplantılar düzenlenmiş ve tiyatro oyunları sahnelenmiştir. Bu derneğin o günün koşullarında Trabzon'un eğitim ve kültür hayatına olumlu katkılarda bulunduğu söylenebilir.

ABSTRACT

The declaration of the 1908 Constitution and the Constitutional period gave people right to establish associations. In the following years, a number of associations with various objectives were established. These, in general, aimed to contribute to the development of the Ottoman Empire. In Trabzon, on 30 November 1908, under the administration of İhsan Bey an association named Muhibb-i Fen ve Marifet Gençler Kulübü (The Youngs Club of the friends of science and talent) was established. Via the articles and news printed in the Feyz Gazetesi (the Feyz News-paper), we have the opportunity to gather information on the objectives and activities of the club and the then conditions in Europe and in the Ottoman Empire. The club focused more on educational and cultural activities and contributed very much to the people's self-awareness and improvements in the region in terms of education and culture.

Key Words: Trabzon, Second Constitutional Era, The Feyz Newspaper.

---

¹⁰⁷ Feyz, No: 49, 26 Kanûn-ı Sani 1909.